

Artiklid

Ajaloolane: vaevalt saame loole punkti panna

21.10.2010 00:00

Margus Haav, toimetaja

Prindi

Praegu Tallinna linnaarhiivi juhataja ametis olev ajaloolane Külle Arjakas töötab alates 1987. aasta detsembrist Eesti muinsuskaitse seltsi vastutava sekretärina.

Ajaloolane Külle Arjakas on veendunud, et siin maailmas ei saa midagi välistada.

Foto: Ants Liigus («Pärnu Postimees»)

Külle Arjakas, KGB eruhvitserid aastal 1988 Eesti Vabariigi esimese presidendi säilmeid otsimas — tuleb tunnustada, et see kõlab pehmelt öeldes ootamatult.

Kindlasti kõlab see ootamatult nii praeguste kui näiteks 1984. aasta arusaamade järgi. Aga 1980. aastate lõpul leidsid NSV Liidus aset ulatuslikud ümberkorraldused: perestroika ja glasnost ehk avalikustamine.

Et nimetatud poliitika oli algatanud kompartei juhtkond, läks sellega omal moel kaasa ka KGB. Ilmus julgeolekukomitee tegevust kajastavaid olmereportaaze, korraldati KGB-naiste iludusvõistlus ja nii edasi.

KGB vastas sel ajal isegi kodanike päringutele. Saatsin 1990. aastal kirja Eesti NSV riikliku julgeoleku komiteesse ja küsisin metsavendade fotosid. Neid oli 1990. aastal väga raske leida. Vajasin pilte koostatavasse Eesti ajaloo XI klassi õpikusse. Küsisin rühma-, üksikvõitleja- ja punkrifotot ning punkri sisevaadet.

Ennäe imet: paar kuud hiljem saingi kolm korralikku suuremõtmelist fotot, millest kaks leidsid koha 1991. aastal ilmunud keskkooliõpikus. Puudu jäi vaid punkri sisevaade.

Julgeolek otsis niisiis võimalusi asutuse mainet muuta ja perestroikaga kaasa minna. Hiljem on KGB viimane ülem Viktor Krjutškov küll öelnud, et suutmatust ette näha peasekretär Gorbatšovi ja tema algatatud perestroikapoliitika tagajärgi oli KGB ajaloo suuremaid moodsalaskmisi.

Uuenduste lainel tegeldi ilmselt ka mõne ajalooteemaga. Vististi saab tömmata väikese paralleeli Hruštšovi 1960. aastate alguse poliitikaga: siis osales mõnes rehabiliteerimiskomisjonis samuti julgeolekukomitee esindaja.

Mis kaalutlustel Latt ja Timusk selle otsingu teie arvates ette võtsid? Kellele võis see kasulik olla?

Ma ei tea Lati ja Timuski kaalutlusi. Saan otsustada vaid nende endi kirjutiste ja juttude põhjal.

1988. aasta sügisel teatasid Henn Latt ja teine KGB eruhvitser Valdur Timusk, et «grupp eru- ja reservohvitseride» oli andnud neile ülesande tegelda president Pätsi saatusega. Väljend «grupp seltsimehi» on toleaeegse kantselliidi näide.

Veel on nad öelnud, et «tunnevad inimlikku soovi kas või kuigivõrd heastada seda ülekohut, mida Eesti Vabariigi presidendile meie parteikaaslaste poolt omal ajal tehti».

Huvitav, mil määral nad kasutasid ainult KGB-le teadaolevat informatsiooni.

Arvan, et nad ei kasutanud selle organisatsiooni infosüsteemi kuigi palju. 1956. aastal surnud Päts polnud 1980. aastatel Eesti julgeolekukomiteele enam tähtis.

Kindlasti oleks KGB infoosakond suutnud tuvastada presidendi saatuse ja surmakoha, aga vististi oli major, liiati veel erumajor liiga väikese aukraadiga, et käivitada suures süsteemis päring ja otsing.

Mehed on kirjutanud, et otsisid presidendi hauda Lätist, Leedust, Valgevenest ja Venemaalt. Nad kontrollisid kuuldusi, mis Eestis 1980. aastatel president Pätsi saatuse kohta ringlesid.

Mis mind neist otsingutest kuuldes hämmastas? 1986. aasta algul ilmus venekeelse «Suure nõukogude entsüklopeedia» köide, kus oli esimest korda trükisõnas presidendi surma kohaks märgitud Kalinini, nüüdne Tveri oblast.

Kui jätta kõrvale ideoloogiline sõnavahet, on «Suur nõukogude entsüklopeedia» korralik teatmeteos. See leidis iga keskraamatukogu avariisil. Mulle on jäänud mulje, et tandem Latt-Timusk ei teadnud seda allikat mõnda aega: miks muidu pidanuksid nad otsima mujal, kui kontrollimata oli suures venekeelses entsüklopeedias nimetatud surmakoht.

Igal juhul jõudsid need mehed õigele paigale väga lähedale. Nende kogutud info aitas ilmselt juba järgmisi otsijaid.

Teadmata täpselt Lati ja Timuski motive, tuleb igal juhul tunnustada nende rolli president Pätsi saatuse tuvastamise algetapil. Just nemad leidsid tervishoiuametniku, kes rääkis pika pinnimise peale Kalininit — ehkki oli andnud allkirja, et vaib sellest igavesti.

Nad jõudsid esimestena Buraševosse, said tutvuda presidendi haiguslooga, kohtusid tema kunagise raviarstiga ning käisid kalmistul. Neile näidati viit tähistamata kääbast ning kinnitati ühe all olevat Konstantin Pätsi põrm.

Kindlasti aitas see teave Eesti muinsuskaitse seltsi ja Matti Pätsi. Presidendi säilmete leidmiseks tuli Buraševosse korraldada kaks ekspeditsiooni ning avada 46 matusekohta.

Ehk oli selle kõige taga tõepoolest inimlik soov heastada ülekohus, mida nende parteikaaslastel olid omal ajal presidendile teinud?

Midagi siin maailmas ei saa välistada. Leidub kõrgeid KGB töötajaid, kes on eluga riskides teinud aastaid lääneriikide luureorganisatsioonidega koostööd, küsimata selle

Külle Arjakas on tööle lähedal, tal jätkub kaineid mõistust teemat analüüsida.
Kui tänane päevani näevad pagud KGB tonti. Minu ja Timuski oli asi lihtsam.
Lätimise ja tegime, arvestas ol õige ja saatus soosis. Leidsime dr. yasser, kreyer ja siit lats võru edari.
22 aasta möödudes 1988 aastast seutsin teema muust. üles tõsta.
K. Päts oli esimene president, ja jõud sellele, kogu oma heade ja vigadega. 29 out 2013. Henn Latt